
Co mogą zaoferować cyfrowej humanistyce biblioteki i ośrodki informacji?

Anna Kamińska

*Katedra Informatologii, Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii,
Uniwersytet Warszawski*

Abstrakt

Cel/Teza: Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badań dotyczących usług oferowanych przez biblioteki i ośrodki informacji dla cyfrowej humanistyki.

Koncepcja/Metody badań: Termin „usługa” został zdefiniowany jako pomoc oferowana cyfrowym humanistom przy realizacji ich badań oraz projektów. Usługi zidentyfikowano na podstawie wyselekcjonowanych abstraktów referatów wygłoszonych podczas międzynarodowej konferencji „Digital Humanities” w 2016 r. w Krakowie.

Wyniki i wnioski: Wśród zidentyfikowanych możliwych do zaproponowania lub już proponowanych usług znalazły się usługi z zakresu udostępniania cyfrowych dokumentów oraz metadanych dokumentów, tworzenia archiwów i repozytoriów cyfrowych oraz innych systemów informacyjnych, tworzenia ontologii i taksonomii oraz pomoc przy prowadzeniu kursów cyfrowej humanistyki dla studentów i naukowców. Zwrócono uwagę na problem interoperacyjności cyfrowych narzędzi, takich jak biblioteki cyfrowe czy bibliograficzne bazy danych, oferowanych przez pracowników informacji z aplikacjami spoza środowiska bibliotekarskiego, długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych oraz na konieczność posiadania przez pracowników informacji wiedzy dziedzinowej z obszaru nauk humanistycznych.

Oryginalność/Wartość poznawcza: Identyfikacja i opis usług dla humanistyki cyfrowej przyniesie specjalistom informacji cenną wiedzę na temat nowych perspektyw dla ich zadań zawodowych oraz możliwości rozwoju ich miejsc pracy – bibliotek i ośrodków informacji. Uzyskane wyniki mogą być szczególnie ważne właśnie dla bibliotek, które w czasach zmieniającej się roli biblioteki poszukują nowych zadań i obszarów działania. Warto też zauważyć, że w Polsce humanistyka cyfrowa rozwija się dosyć intensywnie od kilku lat, co może stanowić dobry moment na włączenie się bibliotek i ośrodków informacji w rozwój tego nowego nurtu w naukach humanistycznych.

Słowa kluczowe

Bibliotekarze. Biblioteki. Cyfrowa humanistyka. Ośrodki informacji. Pracownicy informacji. Usługi. Usługi informacyjne.

Otrzymano: 3 listopada 2017. Zrecenzowano: 29 listopada 2017. Zaakceptowano: 14 grudnia 2017.

1. Wprowadzenie

Cyfrowa humanistyka już od kilkunastu lat budzi zainteresowanie badaczy reprezentujących różne dyscypliny nauk humanistycznych, ale nie doczekała się jeszcze jednej powszechnie przyjętej definicji. Można jednak wyróżnić trzy główne jej cechy, często powtarzane w różnych opisach i proponowanych definicjach:

- (1) Badanie przez przedstawicieli nauk humanistycznych rzeczy czy zjawisk zaistniałych i funkcjonujących w środowisku cyfrowym.

- (2) Wykorzystywanie narzędzi cyfrowych do prowadzenia badań w naukach humanistycznych, używanie nowych technologii do udostępniania w środowisku cyfrowym dzieł kultury analogowej (Maryl, 2017).

Zarówno w Polsce, jak i na świecie, coraz liczniej powstają jednostki realizujące projekty humanistyki cyfrowej, wspierające prace cyfrowych humanistów i zapewniające naukowcom dostęp do potrzebnej infrastruktury badawczej. Wydaje się, że również biblioteki i ośrodki informacji mogą włączyć się w tworzenie takich jednostek oraz zaoferować cyfrowym humanistom usługi przydatne w realizacji ich projektów badawczych.

Celem niniejszego artykułu jest pokazanie, jakie usługi mogą zaoferować biblioteki oraz ośrodki informacji cyfrowym humanistom w ich pracy badawczej. Na tematykę usług postanowiono spojrzeć z szerszej perspektywy, opierając się na definicji tego terminu zawartej w Słowniku Języka Polskiego PWN online (<https://sjp.pwn.pl/>). Słownik ten określa usługę jako *pomoc okazaną komuś*. W przypadku pracowników bibliotek i ośrodków informacji, pomoc okazana naukowcom przy realizacji projektów cyfrowej humanistyki, może dotyczyć dzielenia się specjalistyczną wiedzą i umiejętnościami związanymi z pracą z informacją, dostarczeniem materiałów do badań, narzędzi i technologii tworzących e-infrastrukturę (Starczewski, 2015). Wśród badanych usług znalazły się oczywiście usługi informacyjne, które za Stanisławą Kurek-Kokocińską zostały tutaj zdefiniowane jako

specyficzna dziedzina działalności, której przedmiotem (towarem) jest informacja: wyselekcjonowana, zebrana, opracowana i przedstawiona w określony sposób, dostarczona do użytkownika (Kurek-Kokocińska, 2016, 165).

Usługi informacyjne można podzielić na trzy główne kategorie: związane z poszukiwaniem dokumentów i informacji, udostępnianiem dokumentów i informacji oraz szkoleniem użytkowników w zakresie pracy z informacją. Wydaje się oczywiste, że cyfrowi humaniści korzystają z usług informacyjnych. Cyfryzacja warsztatu pracy humanisty nie spowodowała, że przestał on być naukowcem, który poszukuje i korzysta z dokumentów oraz informacji do swoich badań, a także potrzebuje kompetencji informacyjnych do sprawnego poruszania się w środowisku informacji naukowej. Przedstawiona obserwacja pozwoliła ukierunkować analizę oferowanych usług informacyjnych pod kątem ich dostosowania do specyficznych potrzeb naukowych cyfrowych humanistów.

Identyfikacja i opis usług dla humanistyki cyfrowej oferowanych przez pracowników bibliotek i ośrodków informacji są ważne z perspektywy wykonywanych zadań zawodowych oraz możliwości rozwoju bibliotek i ośrodków informacji. Uzyskane wyniki przeprowadzonej analizy mogą być szczególnie istotne właśnie dla bibliotek, które w czasach zmieniającej się roli biblioteki poszukują nowych zadań i obszarów działania. Warto też zauważyć, że w Polsce humanistyka cyfrowa rozwija się intensywnie dopiero od kilku lat, a więc może to być dobry moment na włączenie się bibliotek i ośrodków informacji w rozwój tego nowego nurtu w naukach humanistycznych.

2. Opis koncepcji i metody przeprowadzonego badania

Materiał badawczy, który posłużył do identyfikacji usług oferowanych przez bibliotekarzy i specjalistów informacji dla cyfrowej humanistyki, stanowiły abstrakty referatów wygłoszonych podczas corocznej międzynarodowej konferencji naukowej „Digital Humanities”, która

odbyła się latem 2016 r. w Krakowie (Eder & Rybicki, 2016). Konferencja organizowana jest przez Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) i należy do najważniejszych naukowych wydarzeń dla przedstawicieli cyfrowej humanistyki. Zaprezentowane w referatach wyniki badań oraz opisy projektów i inicjatyw nakreślają pewien obraz współczesnej cyfrowej humanistyki, obszarów jej najnowszych zainteresowań oraz kierunków rozwoju.

Księga abstraktów konferencji „Digital Humanities 2016”¹ zawiera 23 abstrakty sesji tematycznych składających się z kilku referatów (ang. *panels*), 119 abstraktów wystąpień w formie długich referatów (ang. *long papers*), 135 abstraktów wystąpień w formie krótkich referatów (ang. *short papers*) i 131 abstraktów prezentowanych w formie plakatów (ang. *posters*). Ostatecznie do badania wybrano abstrakty wystąpień w formie długich referatów napisanych w języku angielskim w liczbie 110². Prezentacje w formie długich referatów służyły do przedstawienia znaczących, ukończonych i niepublikowanych jeszcze badań, opisu nowych, znaczących metod czy narzędzi badawczych lub zasobów cyfrowych, jak również do zaprezentowania omówień problemów teoretycznych czy hipotez badawczych. Ich abstrakty odznaczały się znaczną obszernością (mogły zawierać do 1500 słów) oraz dużym stopniem szczegółowości, co pozwoliło uznać tę część abstraktów za wartościowy materiał badawczy. Abstrakty krótkich referatów z założenia opisywać miały projekty narzędzi i oprogramowania będące we wczesnych fazach rozwoju oraz miały prezentować wnioski z nieukończonych jeszcze badań i eksperymentów. Z tego względu ich analiza nie przyniosłaby satysfakcjonujących wyników. Abstrakty sesji tematycznych i posterów nie miały poziomu szczegółowości wystarczającego do przeprowadzenia analizy, przez co nie zostały włączone do badań (DH 2016, 2016).

Na decyzję o ograniczeniu liczby analizowanych abstraktów wpłynął również fakt, iż cały zgromadzony materiał nie stanowił próby reprezentatywnej dla wszystkich projektów humanistyki cyfrowej prowadzonych w 2016 r., co wykluczało podejmowanie próby generalizacji uzyskanych wyników. Analiza wyselekcjonowanych abstraktów pozwoliła natomiast na zidentyfikowanie specyficznych usług dla humanistyki cyfrowej oferowanych przez biblioteki i ośrodki informacji, a także na uchwycenie pewnych interesujących tendencji.

Zgromadzonym abstraktom przyjrano się z perspektywy pól badawczych bibliologii i informatologii. Określono powiązania i relacje pomiędzy obszarami zainteresowań cyfrowej humanistyki zaprezentowanych w referatach a obszarami zainteresowań bibliologii i informatologii, następnie sprawdzono, które z odkrytych powiązań mogą mieć charakter świadczonych usług. Współczesny obraz pól badawczych bibliologii i informatologii stworzono na podstawie kilku uzupełniających się źródeł. Najważniejszym z nich było trzecie, ostatnie wydanie *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (Bates & Maack, eds., 2010), która jest najpełniejszym i nadal najbardziej aktualnym źródłem wiedzy o tych dwóch dyscyplinach. Pomocnym uzupełnieniem okazały się również publikacje *Bibliotekarstwo* pod red. Anny Tokarskiej (Tokarska, 2013) oraz *Nauka o informacji* pod red. Wiesława Babika (Babik, 2016), które można uznać za aktualne polskie podręczniki wykorzystywane w kształceniu bibliotekarzy oraz specjalistów informacji.

¹ Księga abstraktów z konferencji „Digital Humanities 2016” jest dostępna na stronie internetowej konferencji pod adresem <http://dh2016.adho.org/abstracts/>. Sprawozdanie z konferencji ukazało się w ZIN 2016, 54(1), 163–166.

² Pozostałe dziewięć abstraktów przygotowano w innym języku niż angielski.

Analizując zebrane abstrakty, zwrócono również uwagę na takie kwestie, jak dyscyplina naukowa, z której wywodzi się temat referatu oraz na cel wystąpienia. Te dodatkowe informacje pomogły w identyfikacji usług, a także umożliwiły dokonanie głębszej analizy badanego zagadnienia.

3. Wyniki przeprowadzonego badania

3.1. *Charakterystyka zebranego materiału*

Analizując zebrany materiał pod kątem podejmowanych tematów zauważono, że największa część referatów była poświęcona zagadnieniom lingwistycznym (39 referatów) oraz interdyscyplinarnym – wystąpienia przyporządkowane do tej kategorii najczęściej stanowiły opis programu komputerowego czy aplikacji przeznaczonej dla humanistów uprawiających różne dyscypliny naukowe lub dotyczyły problematyki z pogranicza co najmniej trzech dziedzin nauki (18 referatów). Nieco mniejsze grupy tworzyły referaty podejmujące tematy historyczne (14 referatów) oraz metanaukową refleksję nad cyfrową humanistyką – jej istotą, instytucjami czy studiami prowadzonymi w jej zakresie (10 referatów). Prelegenci prezentowali prace również z zakresu muzykologii i bibliologii (po osiem referatów), dydaktyki i informatologii (po siedem referatów), socjologii (cztery referaty), etnologii i historii sztuki (po trzy referaty). Nieliczne wystąpienia dotyczyły zagadnień medioznawczych i o sztuce (po dwa referaty) oraz architektonicznych, geograficznych, kulturoznawczych i archeologicznych (po jednym referacie). Warto wspomnieć, że wśród tematów bibliologicznych i informatologicznych znalazły się takie jak: edycje cyfrowych publikacji – opracowań naukowych i tekstów źródłowych, czytelnictwo, produkcja wydawnicza, rekonstrukcja zniszczonych książek, kompetencje cyfrowe, komunikacja naukowa, zachowania informacyjne, a także organizacja wiedzy.

Za cel referatu prelegenci najczęściej obierali rozwiązanie konkretnego problemu badawczego o charakterze teoretycznym lub praktycznym (49 referatów) oraz przedstawienie konkretnej metody, rozwiązania technologicznego, programu czy narzędzia wspomagającego pracę cyfrowych humanistów (47 referatów). Prezentowane aplikacje i rozwiązania były przeznaczone zarówno dla wąskiej grupy specjalistów (np. muzykologom czy językoznawcom), jak i dla ogółu badaczy zajmujących się humanistyką cyfrową. Część referatów stanowiła opis konkretnej bazy, repozytorium czy archiwum cyfrowego gromadzącego informacje lub zdigitalizowane szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe (12 referatów). Kilka wystąpień miało na celu przedstawienie zajęć lub kursów prowadzonych dla studentów z zakresu cyfrowej humanistyki (pięć referatów). Jeden referat stanowił opis instytucji wspomagającej rozwój cyfrowej humanistyki w konkretnym kraju.

3.2. *Usługi adresowane do cyfrowej humanistyki przez biblioteki i ośrodki informacji – analiza materiału badawczego*

Wśród wspólnych obszarów zainteresowań cyfrowej humanistyki oraz bibliologii i informatologii, w których bibliotekarze i specjaliści informacji mogą wspomóc cyfrowych humanistów, znalazły się:

- (1) biblioteki i archiwa cyfrowe, bazy pełnotekstowe, digitalizacja;
- (2) systemy informacyjne;
- (3) badania użytkowników informacji;
- (4) architektura informacji;
- (5) organizacja informacji i wiedzy;
- (6) edukacja informacyjna i medialna.

W dalszej części artykułu wskazano, jakie konkretnie usługi mogą zaoferować lub już oferują pracownicy informacji w wyżej wymienionych obszarach zainteresowań.

Materiał badawczy w naukach humanistycznych stanowią przede wszystkim różnego rodzaju dokumenty takie jak książki, czasopisma, druki urzędowe, zdjęcia, filmy, obrazy czy nagrania audio. Poddanie takich dokumentów analizie za pomocą specjalistycznych programów komputerowych wymaga, aby miały one postać cyfrową – pierwotną (tzw. dokumenty *born digital*) lub wtórną (poprzez digitalizację). W udostępnianiu zdigitalizowanych dokumentów ważną rolę odgrywają biblioteki i archiwa dzięki digitalizacji posiadanych zbiorów oraz tworzeniu bibliotek i archiwów cyfrowych. W analizowanych abstraktach referatów konferencyjnych znalazły się 74 abstrakty związane z tematem wykorzystania cyfrowych dokumentów i cyfrowych kolekcji. Choć w przypadku części z nich jednoznaczna identyfikacja pierwotnej formy dokumentów (analogowej lub cyfrowej) okazała się niemożliwa, dopuszczalne jest jednak założenie, że powstały one w wyniku digitalizacji³. Cyfrowe dokumenty stanowiły materiał badawczy, z myślą o ich analizie tworzono programy i aplikacje, stanowiły uzupełnienie elektronicznych publikacji za pośrednictwem narzędzi Linked Data (Bizer et al., 2011), a także wzbogacały multimedialne publikacje. Temat digitalizacji i tworzenia kolekcji cyfrowych znalazł się również w programie jednego z kursów akademickich dla studentów, przedstawionym w referacie *Read, Play, Build: Teaching Sherlock Holmes through Digital Humanities* autorstwa J. E. Swafford.

Ciekawie prezentuje się kwestia podejścia autorów referatów do korzystania z cyfrowych dokumentów i kolekcji cyfrowych. W 22 abstraktach referatów zaznaczono, że do przeprowadzenia badań czy testowania specjalistycznych narzędzi komputerowych używano cyfrowych dokumentów, ale w tekście abstraktów referatów nie podano w wyraźny sposób informacji o cyfrowej postaci tych dokumentów oraz nie wskazano drogi ich pozyskania. Przedstawione zjawisko występowało szczególnie często w abstraktach referatów poświęconych badaniom z zakresu lingwistyki komputerowej (np. w referatach *Go Set A Watchman while we Kill the Mockingbird in Cold Blood, with Cats and Other People* M. Edera i J. Rybickiego czy *The Dialogic Turn and the Performance of Gender: the English Canon 1782–2011* G. Muzny, M. Algee-Hewitt i D. Jurafsky). W 14 abstraktach wspomniano o digitalizacji dokumentów na potrzeby badań czy projektu. Naukowcy korzystali także z istniejących już kolekcji cyfrowych, wśród których znalazły się British Library's Nineteenth Century Newspapers Collection, Project Gutenberg (którego wykorzystanie wskazano w trzech abstraktach), Europeana, Digital Public Library of America czy The European Library⁴.

³ Spośród wszystkich badanych abstraktów osiem dotyczyło wykorzystania (jako materiał badawczy) dokumentów cyfrowych, które jednoznacznie uznano za dokumenty typu *born digital*. Wśród nich znalazły się tweety, czy też rekordy z internetowych katalogów bibliotecznych.

⁴ Choć Europeana, Digital Public Library of America czy The European Library *de facto* są agregatorami danych pochodzących z różnych bibliotek i archiwów cyfrowych, to postanowiono wymienić je w tym miejscu z powodu ich powszechnej identyfikacji jako kolekcje cyfrowe.

Udostępnianie dokumentów stanowi jedną z podstawowych usług informacyjnych oferowanych przez biblioteki. Z punktu widzenia potrzeb cyfrowej humanistyki należy zwrócić uwagę na trzy kwestie związane z realizacją tej usługi. Pierwsza z nich dotyczy skali, na jaką prowadzone są działania digitalizacyjne. Jak wspomniano, tylko dokumenty w cyfrowej postaci mogą zostać poddane analizie komputerowej. Oprócz tego analiza dużej liczby dokumentów, możliwa dzięki programom komputerowym, pozwala na prowadzenie badań na niespotykaną do tej pory skalę (tzw. zjawisko *big data*, zob. Idzik, 2013). Masowa digitalizacja zasobów bibliotek czy archiwów napotyka jednak bariery finansowe oraz prawne związane z przestrzeganiem autorskich praw majątkowych⁵. Wraz z digitalizacją dziedzictwa kulturowego biblioteki i archiwa powinny zatroszczyć się o ich długoterminową archiwizację. Ważne jest nie tylko zadbanie o przetrwanie zasobów cyfrowych dla kolejnych pokoleń badaczy, ale również umożliwienie ich odczytu w ciągle zmieniającym się środowisku cyfrowym (Gmiterek, 2013).

Kolejna kwestia dotyka problemu przygotowania cyfrowych dokumentów do analizy komputerowej. Sama digitalizacja to za mało – bez właściwego przygotowania skanów dokumentów do automatycznego przetwarzania zawartych w nich informacji, w tym także automatycznego wnioskowania, sama digitalizacja dla cyfrowych humanistów traci na znaczeniu. Normą stosowaną w bibliotekach i archiwach cyfrowych powinno stać się stosowanie techniki OCR (Optical Character Recognition) do rozpoznawania tekstu z plików graficznych (Bień, 2011)⁶. Kolejny krok powinien polegać na kodowaniu zdigitalizowanych materiałów, np. w standardzie TEI (Text Encoding Initiative) (Vanhoutte, 2004). Przy digitalizacji dokumentów nie można również zapomnieć o zapewnieniu wysokiej jakości wykonanych skanów, szczególnie w przypadku dokumentów graficznych. Warto też dodać, że wydawcy komercyjnych i niekomercyjnych baz pełnotekstowych, w szczególności wydawcy tekstów literackich w postaci ebooków, powinni zwrócić uwagę na opisane powyżej kwestie.

Kolejna płaszczyzna, na której zarysowuje się możliwość współpracy pomiędzy cyfrowymi humanistami a pracownikami informacji, dotyczy systemów informacyjnych. Cyfrowi humaniści są twórcami różnego rodzaju systemów informacyjnych. Jak wcześniej zauważono, 12 abstraktów referatów miało na celu prezentację konkretnej stworzonej w ramach projektu bazy, którą wraz z narzędziami jej przeszukiwania, komunikacji z użytkownikiem i prezentacji wyników wyszukiwania można uznać za system informacyjny. Wśród przedstawionych systemów informacyjnych znalazły się: cyfrowy korpus starożytnych inskrypcji skalnych z terenu dzisiejszej Sycylii, baza z historycznymi informacjami ekonomicznymi z XIX w., baza z materiałami prezentującymi historię Florydy, baza zbierająca informacje o projektach, narzędziach i danych tworzonych w ramach cyfrowej humanistyki, repozytorium tekstów oraz danych z zakresu lingwistyki, cyfrowy korpus chronologiczny polskich tekstów prasowych, biblioteka cyfrowa Early English Books Online, repozytorium dokumentów dotyczących Afryki, cyfrowe archiwum kolekcji muzyki ludowej z Północnej Karoliny, archiwum z dokumentami (nagraniami, filmami, interaktywnymi mapami) na temat

⁵ Ciekawym przykładem pokonania bariery prawnej przy digitalizacji zbiorów bibliotecznych jest projekt ACADEMICA realizowany przez polską Bibliotekę Narodową (Academica, b.d.).

⁶ Technika OCR jest już stosowana w bibliotekach i archiwach cyfrowych, jednak w niezadowalającym stopniu.

niemieckich obozów pracy i obozów zagłady z lat 1939–1945, czy baza z informacjami na temat gramatyki języków niderlandzkiego i fryzyjskiego. W badanym zbiorze abstraktów znalazły się również cztery abstrakty opisujące portale agregujące dane z innych serwisów czy stron internetowych, które także są pewnego typu systemami informacyjnymi, np. agregator informacji o wydaniach (papierowych i cyfrowych) korespondencji z różnego typu baz czy agregator informacji o dokumentach muzycznych z kolekcji cyfrowych różnych instytucji. Warto też zauważyć, że w siedmiu abstraktach pojawiła się informacja o stworzeniu baz lub repozytoriów na potrzeby realizacji konkretnych badań (prezentacja tych baz nie była głównym celem referatu).

Analiza zakresu tematycznego oraz rodzaju dokumentów gromadzonych i udostępnianych w podanych systemach informacyjnych pozwala na uchwycenie dwóch ciekawych spostrzeżeń. Bibliotekarze oraz specjaliści informacji tworzą bazy pełnotekstowe lub agregatory informacji odznaczające się interdyscyplinarnym lub też ogólnym charakterem gromadzonych treści, w tym treści wykorzystywanych w badaniach cyfrowej humanistyki. Patrząc z tej perspektywy, również pracowników informacji można byłoby zatem uznać za cyfrowych humanistów. Brak specjalistycznej wiedzy dziedzinowej może jednak stanowić problem w tworzeniu wyspecjalizowanych systemów informacyjnych. Pracownicy informacji posiadają za to inną wiedzę i umiejętności, atrakcyjne dla zespołów konstruujących takie systemy – wiedzę i umiejętności z zakresu budowania architektury informacji systemów informacyjnych, z zakresu tworzenia metadanych dotyczących formalnych i rzeczowych cech dokumentów, które umożliwiają identyfikację dokumentów i przetwarzanie informacji o nich w środowisku cyfrowym, a także wiedzę i umiejętności z zakresu dostosowywania systemów informacyjnych do oczekiwań i umiejętności użytkowników (tzw. podejście *user experience* – zob. Mościchowska & Rogoś-Turek, 2015) na podstawie analizy ich potrzeb oraz zachowań informacyjnych. Dzięki pogłębionej współpracy bibliotekarzy i specjalistów informacji oraz cyfrowych humanistów bazy i serwisy tworzone dla naukowców mogą lepiej zaspokajać oczekiwania cyfrowych humanistów oraz zapewnić im wysoki komfort pracy.

Przedstawiciele nowego nurtu badań humanistycznych, jakim jest cyfrowa humanistyka, są nie tylko twórcami, ale też użytkownikami systemów informacyjnych, z których korzystają w codziennej pracy naukowej. Wśród użytkowanych systemów informacyjnych znajdują się systemy gromadzące informacje o dokumentach, takie jak katalogi biblioteczne, katalogi centralne czy bazy bibliograficzne, kartoteki haseł wzorcowych, a także gromadzące same dokumenty, np. wspomniane już wcześniej biblioteki i archiwa cyfrowe czy bazy pełnotekstowe. W kontekście badania usług oferowanych przez biblioteki i ośrodki informacji warto zwrócić uwagę na dwa aspekty użytkowania tych systemów informacyjnych. Pierwszy z nich dotyczy wykorzystania jako materiał badawczy metadanych dokumentów opisywanych i gromadzonych w katalogach czy bazach. W zbiorze analizowanych abstraktów referatów znalazły się opisy dwóch badań przeprowadzonych na metadanych z baz bibliograficznych oraz baz z kolekcjami cyfrowymi. W pierwszym badaniu, materiał badawczy stanowiły opisy rzeczowe obrazów z baz RKDImages, The Montias Database of 17th Century Dutch Art Inventories, Rijksmuseum (badanie dotyczyło tematyki podejmowanej w malarstwie niderlandzkim i flamandzkim), zaś w drugim, opisy bibliograficzne z Fińskiej Bibliografii Narodowej Fennica (badanie dotyczyło produkcji wydawniczej książki fińskiej w latach 1640–1828).

Drugi aspekt korzystania z katalogów, baz bibliograficznych czy pełnotekstowych jest związany z tworzeniem multimedialnych publikacji oraz agregatorów danych. Dzięki narzędziom Linked Data metadane z katalogów bibliotecznych czy bibliotek cyfrowych wzbogacają multimedialne publikacje i agregatory danych. Wśród analizowanych abstraktów referatów znalazły się trzy podejmujące tę tematykę. Warto przyrzeć się bliżej dwóm z nich. Pierwszy opisywał platformę integrującą informacje o wydaniach (papierowych i cyfrowych) korespondencji z różnego typu baz (correspSearch). Informacje o nadawcach, odbiorcach oraz adresie nadawcy i odbiorcy pozyskano z kartotek haseł wzorcowych Library of Congress, Deutsche Nationalbibliothek, Bibliothèque nationale de France, japońskiej National Diet Library oraz Virtual International Authority File (VIAF). W drugim abstrakcie przedstawiono platformę integrującą informacje biograficzne o ludziach tworzących dokumenty historyczne lub w nich opisanych (SNAC). Dane zgromadzone w SNAC pochodzą z katalogu centralnego OCLC WorldCat udostępniającego informacje o zbiorach wybranych bibliotek z całego świata, kartotek National Archives and Records Administration (NARA), British Library, Smithsonian Institution Archives, New York State Archives oraz Archives Nationales (France).

Systemy informacyjne tworzone przez bibliotekarzy oraz specjalistów informacji, takie jak katalogi biblioteczne czy bazy bibliograficzne mogą znaleźć szerokie wykorzystanie w projektach i badaniach z obszaru cyfrowej humanistyki, jeśli będą w nich stosowane standardy sieciowe, a także rozwiązania technologiczne umożliwiające automatyczne przetwarzanie danych w nich zawartych przez zewnętrzne aplikacje. Dobrym przykładem takiego systemu jest VIAF, który jest w pełni przystosowany do wykorzystania przez aplikacje sieciowe nie tylko z obszaru działań bibliotekarskich.

Usługi związane z organizacją informacji i wiedzy stanowią kolejne pole działalności pracowników informacji, która może wspierać rozwój cyfrowej humanistyki. Przedstawiciele tego nowego nurtu badań humanistycznych do satysfakcjonującego przeprowadzenia swoich badań korzystają z sieciowych systemów organizacji wiedzy (SSOW), takich jak taksonomie czy ontologie informatyczne. Wśród poddanych analizie abstraktów referatów zidentyfikowano 12 takich, które poruszały zagadnienie ontologii informatycznych (trzy opisywały specjalnie stworzone ontologie, w dziewięciu wspomniano o wykorzystaniu ontologii do przeprowadzenia konkretnych badań), pięć dotyczących tematu taksonomii, zaś w dwóch abstraktach wskazano na użycie do badań tezaursów. Tworzone oraz użytkowane SSOW opisywały niewielki obszar wiedzy, np. metody badawcze cyfrowej humanistyki, terminologię z zakresu lingwistyki, interpretację tematów muzycznych czy relacje pracownik-pracodawca (stosunek pracy).

W tym obszarze wspólnych zainteresowań pracownicy informacji służą pomocą cyfrowym humanistom przede wszystkim teoretyczną wiedzą na temat tworzenia taksonomii czy ontologii (brak specjalistycznej wiedzy dziedzinowej znacznie utrudnia pomoc przy ich przygotowaniu od strony praktycznej), jak również dają gotowe narzędzia w postaci konkretnych SSOW. Dzięki stosowaniu formatów danych zgodnych ze standardami sieciowymi (np. standardu Simple Knowledge Organization System, SKOS) coraz więcej SSOW może być wykorzystanych w cyfrowych projektach naukowych⁷ (Sosińska-Kalata & Roszkowski, 2016).

⁷ Lista SSOW zapisanych w standardzie SKOS dostępna jest na stronie internetowej World Wide Web Consortium <https://www.w3.org/2001/sw/wiki/SKOS/Datasets> (Sosińska-Kalata & Roszkowski, 2016).

Ostatni rodzaj usług, jakie oferują bibliotekarze i specjaliści informacji ma związek z działalnością dydaktyczną. Wiedza i umiejętności pracowników informacji okazują się cenne przy realizacji cyfrowych badań i projektów z zakresu humanistyki, co potwierdzają analizy opisane we wcześniejszej części niniejszego artykułu. Przykłady włączania treści informatologicznych do programów nauczania cyfrowej humanistyki na poziomie akademickim można znaleźć w abstraktach trzech referatów (na pięć opisujących akademickie kursy cyfrowej humanistyki) ze zgrupowanego materiału badawczego. Znalazły się w nich tematy takie, jak tworzenie archiwów cyfrowych, ontologie i zarządzanie wiedzą czy wizualizacja informacji. W innym abstrakcie, opisującym kurs cyfrowej humanistyki, wspomniano o współpracy z biblioteką akademicką przy prowadzeniu kursu (niestety, nie opisano zadań realizowanych przez bibliotekę w ramach prowadzenia kursu). Bliższe poznanie tematów z obszarów bibliologii i informatologii pojawiających się w programach nauczania cyfrowej humanistyki oraz zakresu współpracy z bibliotekami i ośrodkami informacji przy realizacji tych programów wymaga przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań.

4. Wnioski

Analiza abstraktów referatów z konferencji „Digital Humanities 2016” pokazała, że biblioteki oraz ośrodki informacji mogą zaferować i już oferują cyfrowym humanistom szereg usług pomocnych w prowadzeniu badań i realizacji cyfrowych projektów. Wśród nich znalazły się usługi z zakresu dostarczania materiału badawczego oraz materiału uzupełniającego do publikacji multimedialnych w postaci kolekcji cyfrowych dokumentów lub metadanych dokumentów z katalogów, kartotek haseł wzorcowych czy baz bibliograficznych lub pełnotekstowych. Kolejne usługi dotyczą dostarczania narzędzi badawczych w postaci taksonomii, ontologii i innych sieciowych systemów organizacji wiedzy. Pracownicy informacji dzielą się też wiedzą i doświadczeniem przy projektowaniu, tworzeniu, organizowaniu oraz zarządzaniu cyfrowymi kolekcjami i innymi systemami informacyjnymi, jak również przy tworzeniu taksonomii i ontologii. Proponowane usługi często mają charakter usług outsourcingowych, ale przyjmują też inną formę, np. aktywnego uczestnictwa w realizacji określonych projektów i przedsięwzięć. A zatem trafne jest stwierdzenie, że w zespołach badawczych i projektowych cyfrowych humanistów jest miejsce dla bibliotekarzy i specjalistów informacji.

Satysfakcjonująca realizacja usług dla cyfrowej humanistyki oferowanych przez pracowników informacji napotyka kilka ważnych wyzwań. Pierwsze związane jest z posiadaniem specjalistycznej wiedzy informatycznej. Narzędzia oferowane do tej pory przez biblioteki i ośrodki informacji, takie jak elektroniczne katalogi, bazy bibliograficzne, biblioteki i archiwa cyfrowe, systemy organizacji wiedzy powinny zostać wyposażone w innowacje pozwalające na przetwarzanie ich zawartości przez zewnętrzne aplikacje i programy, a także szerokie zastosowanie w środowisku sieciowym. Wiedza i umiejętności informatyczne potrzebne są również do prowadzenia długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych. Warto zauważyć, że wykorzystanie rozwiązań informatycznych w bibliotekarstwie wkracza na wyższy poziom zaawansowania. Od pracowników informacji trudno wymagać wysoko wyspecjalizowanej wiedzy informatycznej, ich kompetencje w tym zakresie powinny jednak być na tyle zaawansowane, aby mogli wspólnie z informatykami tworzyć innowacyjne narzędzia dla cyfrowej humanistyki.

Nie tylko wiedza z dziedziny informatyki jest potrzebna do rozwijania użytecznej współpracy specjalistów informacji z cyfrowymi humanistami. Również specjalistyczna wiedza z obszaru nauk humanistycznych może okazać się konieczna przy realizacji konkretnych zadań dla cyfrowej humanistyki, np. przy tworzeniu ontologii czy taksonomii. Na tym polu wykazać się mogą bibliotekarze dziedzinowi, którzy taką wiedzę właśnie posiadają. Współpraca z cyfrowymi humanistami mogłaby dać tej grupie bibliotekarzy nowe wyzwania w pracy zawodowej oraz nowe możliwości rozwoju.

Warto zastanowić się także, na ile cyfrowi humaniści są świadomi usług, które mają im do zaoferowania biblioteki oraz ośrodki informacji. Ważne jest, aby bibliotekarze i pracownicy informacji wychodzili naprzeciw potrzebom przedstawicieli tego nowego nurtu badań humanistycznych. Zaangażowanie w prace jednostek tworzących i wspierających rozwój humanistyki cyfrowej – uczelnianych laboratoriów cyfrowej humanistyki czy międzynarodowych stowarzyszeń oraz organizacji (np. ADHO czy DARIAH⁸) może przynieść wiele korzyści dla środowiska pracowników informacji.

Podsumowując można stwierdzić, że możliwości współpracy pomiędzy cyfrowymi humanistami a bibliotekarzami i specjalistami informacji rysują się wyraźnie. Zasadne wydaje się jednak postawienie pytania o realny kształt tej współpracy, co stanowi nowy, warty zgłębienia problem badawczy.

Bibliografia

- Academica (b.d.). O projekcie [online]. *Academica wypożyczalnia* [1.09.2017], https://academica.edu.pl/about/new_quality
- Babik, W., red. (2016). *Nauka o informacji*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Bates, M. J., & Maack, M. N., eds. (2010). *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. T. 1–7 (3rd Edition.). Boca Raton: CRC Press Taylor & Francis Group.
- Bień, J. S. (2011). *Skanowane teksty jako korpusy* [online]. Biblioteka Cyfrowa KLF UW [1.09.2017], <http://bc.klf.uw.edu.pl/192/>
- Bizer, C., Heath, T., Berners-Lee, T. (2011). Linked Data – The Story So Far. In: A. Sheth (ed.), *Semantic Services, Interoperability and Web Applications: Emerging Concepts* (205–228). Hershey: Information Science Reference.
- Dariah-eu (n.d.). *Dariah-eu* [online] [1.09.2017], <http://www.dariah.eu/>
- DH 2016 (2016). Zaproszenie do udziału w konferencji [online]. *Digital Humanities 2016* [7.08.2017], <http://dh2016.adho.org/cfp-polish/>
- Eder, M., Rybicki, J., eds. (2016). *Digital Humanities 2016 – Conference Abstracts*. Kraków: European Association for Digital Humanities et al.
- Gmiterek, G. (2013). Długoterminowa archiwizacja zasobów cyfrowych. *Res Historica*, 35, 213–235.
- Idzik, P. (2013). Analiza Big Data. Badania niereaktywne w erze Internetu 2.0. W: A. Radomski, R. Bomba. (red.), *Zwrot cyfrowy w humanistyce* (153–167). Lublin: E-naukowiec.
- Kurek-Kokocińska, S. (2016). Usługi informacyjne. W: W. Babik (red.), *Nauka o informacji* (157–188). Warszawa: Wydaw. SBP.
- Maryl, M. (2017). Kim są polscy humaniści cyfrowi? *Teksty Drugie*, 1, 286–300.
- Mościchowska, L., Rogoś-Turek, B. (2015). *Badania jako podstawa projektowania user experience*. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN.
- Sosińska-Kalata, B., Roszkowski, M. (2016). Organizacja informacji i wiedzy. W: W. Babik (red.), *Nauka o informacji* (305–357). Warszawa: Wydaw. SBP.

⁸ Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities (*Dariah-eu*, n.d.).

- Starczewski, M. (2015). e-Infrastruktura: preludium cyfrowej humanistyki. *Czas Kultury*, 185(2), 42–47.
- Tokarska, A., red. (2013). *Bibliotekarstwo*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Vanhoutte, E. (2004). An Introduction to the TEI and the TEI Consortium. *Literary and Linguistic Computing*, 19(1), 9–16.
-

What Kind of Services Could Libraries and Information Centers Offer to Digital Humanities?

Abstract

Purpose/Thesis: The purpose of this paper is to present services libraries and information centers could offer to digital humanities in the field of research and projects.

Approach/Methods: The abstracts selected from the book of abstracts of the International Conference “Digital Humanities 2016” were used as a test material to identify the services for digital humanities offered by libraries and information centers.

Results and conclusions: The analysis of the test material showed that libraries and information centers were capable of providing digital humanities with access to multiple digital documents from digital libraries and archives as well as multiple metadata of printed and digital documents. They could frequently help digital humanists with projects such as the construction of digital libraries, archives and repositories, the design of ontologies and taxonomies and the delivery of courses on digital humanities. The interoperability of the tools offered by libraries and information centers (for instance, digital libraries or bibliographic databases) with the non-library tools, the long-term protection of digital resources and lack of knowledge in the field of humanities are recognized as new problems faced by the librarians and information professionals.

Originality/Value: The results of the research showed some new tasks and challenges faced by the librarians and information professionals in their work as well as new directions of development for libraries and information centers. Digital humanities has been thriving in Poland recently and this may be a suitable moment for Polish libraries and information centers to become a promising partner of Polish digital humanists.

Keywords

Digital humanities. Information centers. Information professionals. Information services. Librarians. Libraries.

ANNA KAMIŃSKA jest doktorantką w Katedrze Informatologii na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Rozprawę doktorską pisze na temat cyfrowej humanistyki – jej koncepcji, istoty, kierunków rozwoju oraz powiązań z bibliologią i informatologią. Specjalności naukowe: cyfrowa humanistyka, komunikacja naukowa oraz zachowania informacyjne.

Kontakt z autorką:

a.kaminska8@uw.edu.pl

Katedra Informatologii

Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii

Uniwersytet Warszawski

Nowy Świat 69

00–927 Warszawa